

Klinik Araştırmalar Danışma Kurulu'nda ilahiyatçı olmalı mı?*

Sağlık Bakanlığı "İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik"i değiştirme, "Beşeri Tıbbi Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik" adıyla yeni bir düzenleme getirme çabası içinde. Taslağa Bakanlık internet sayfasından ulaşmak olanaklı değil; ancak kimi medya organlarının ve sivil toplum örgütlerinin sayfalarında bulabiliyoruz [1, 2]. Taslağın içeriğindeki kimi düzenlemeler, örneğin özel hastanelerde ve sözleşmeli araştırma kuruluşlarında ilaç araştırması yapılabilecek olması, gebe ve çocuklarda yapılacak araştırmalarda kötüye kullanım olasılığını artırması, ilaca bağlı ölüm ve ciddi yan etki oluşan olgularda araştırmanın durdurulup Sağlık Bakanlığı'nın bilgilendirilmesine ilişkin düzenleme olmaması çeşitli uzmanlar ve meslek örgütleri tarafından eleştiriliyor. Bu noktaların önüne çıkan ve kamuoyunda yaygın biçimde tartışılan düzenleme ise, bugünkü "Merkezi Etik Kurulu"nun yerini alması öngörülen "Klinik Araştırmalar Danışma Kurulu"nda ilahiyat fakültesinden bir temsilci üyenin bulunmasına ilişkin. Öncelikle bir saptama gerekli görünüyor: Yukarıda kaynağını belirttiğim sayfada okuduğum taslak doğru, eksiksiz ve taslağın son hali ise şunu söylemek olanaklı: Bu taslağın herhangi bir yerinde yerel etik kurullara din adamlarının katılacağına ilişkin bir ifade yok. Sadece "Bakanlığa bilimsel ve etik yönden görüş bildirmek üzere, (...) bilimsel danışma kurulu niteliğinde" olan Klinik Araştırmalar Danışma Kurulu'na ilahiyat fakültesinden bir temsilcisinin katılmasını öngörülüyor. Tartışmalarda çelişen savlar kullanılıyor olması bir olasılıkla taslağın önceki biçimlerinin farklı olmasına bağlı. Bu durumda soruyu, "etik kurulda din adamı olmalı mı" yerine, "Klinik Araştırmalar Danışma Kurulu'nda ilahiyatçı olmalı mı" biçiminde sormak daha uygun görünüyor.

Aslında yazıya konu olan sorunun bütün içindeki yeri ne kadar görülüyor; soru işaretli... Bilimsel araştırmaların toplumsal değerinin taslakta konu edilmemesi, bilgi üretiminin özel hastanelere, sözleşmeli araştırma kuruluşlarına kaydırılması, temsilci hasta hakları örgütünün nasıl belirleneceği gibi noktaların yanı sıra, genel olarak, dünya ölçeğinde ilaç pazarını izleyen IMS

şirketine göre dünyanın yükselen beş yıldızından biri olan Türkiye ilaç pazarı ve ilaç şirketlerinin pazarlama ekseninde bilgi üretimine ve iletimine müdahaleleri taslağa ilişkin eleştirilerde pek de dile getirilmeyen boyutlar [3]. Bu yazıda sadece başlık-taki soruya yoğunlaşılması birlikte, büyük resmin önemine değinilmeli: Taslak bilimsel bilgi üreten kurumlar, sağlık hizmeti sunanlar ve alanlarca incelenmeli, karşılık geldiği anlam bütünü değerlendirilmeli ve içerdiği olumsuz noktalar tüm boyutlarıyla topluma anlatılabilir; resmin tamamını görmemek kafa karıştırıcı / kısırlaştırıcı oluyor.

"Klinik Araştırmalar Danışma Kurulu'nda ilahiyatçı olmalı mı?" sorusuna olumlu ve olumsuz çeşitli yanıtlar veriliyor. Olumlu yanıtlardan biri, Hasta Hakları Yönetmeliği ve Lizbon Bildirgesi gibi temel hasta hakları metinlerindeki "dini hizmetlerden yararlanma / ruhani destek alma hakkı"ni işaret ederek, "Hastanede var, etik kurulda neden olmasın" biçiminde akıl yürütmekte. Şöyle yanıtlanabilir: 1. Söz konusu olan din adamı değil, ilahiyat fakültesinden bir akademisyen. 2. Taslakta neden bir ilahiyatçının bulunması gerektiği açıklanmamış ama bu amaçla araştırmaya katılanların bireysel dini gereksinimlerini karşılamaktan çok, araştırmanın kendisine ilişkin görüş üretilmesine katkıda bulunmak olduğu çıkarsanabilir.

Diğer olumlu yanıt, "Avrupa'da var, bizde neden olmasın" biçiminde özetlenebilir. Sağlık Bakanlığı yetkililerinin basındaki demeçlerinden de, Yönetmelik'in amacının Avrupa Birliği mevzuatına uyum sağlamak olduğunu, dolayısıyla bu uygulamanın oradaki yapılanmalarda da var olduğunu ileri sürdüklerini okuyoruz. Temel olarak iki açıdan eleştirmek olası: 1. Bir şeyin doğruluğunu bir başka kişinin / kurumun / yetkenin doğrusuna göre belirlemek, akılcı-olmayan yaklaşımlardandır ve "boyun eğme" ve "öykünme" biçiminde adlandırılır. Ahlaklılığın örnek alınan kişiyi izlemekle sağlanacağını savunan bu yaklaşım, eylemlerini bu gerekçe ile haklı çıkaramayacağı için kullanılamaz. 2. Başka ülkelerde örneği vardır ya da yoktur; önemli olan ileri sürdüğümüz savı temellendirebilecek değersel ve/veya bilimsel öncüllere sahip olabilmektir. Bu örnekte ise bir ilahiyatçının

neden yer alması gerektiği üzerine haklı çıkarılabilecek değer- sel ve/veya bilimsel bir öncül (örneğin bu konuda yapılmış sosyolojik bir araştırmanın bulguları) ileri sürülmektedir. Hatta herhangi bir gerekçe ileri sürülmemektedir.

Kimi ilahiyatçıların dile getirdiği, “Haram maddelerin ilaç yapımında kullanılıp kullanılmayacağı konusuna açıklık gelir” görüşü ise dünyayı dinden doğru tarifleyen yaklaşımların gerçekliği dine uydurma çabasıdır; gerçeklik inanca göre bükülemez, tersi ise doğrusu inancın doğasına ters düşer [4]. X inancı ‘kullanılmaması gereken maddeler’ diye bir liste yapabilir ve A ilacındaki maddelerden biri X inancının kara listesinde olabilir. Ancak bunun anlamı, o inancın sahibinin A ilacına / bilimsel yöntemine başvurmaması gerektiğidir, üretilecek ilaçların X inancına uygun olması gerektiği değil. Örneğin; Yehova Şahitleri kan ve kan ürünleri aktarımını büyük bir günah sayarlar ve sonunda yaşamlarını yitirecek olsalar dahi inanışlarıyla tutarlı biçimde aktarıma karşı çıkarlar. Yehova Şahitleri’ni temsilen bir kişi, “Kan aktarılan araştırmalar sonucunda üretilen ilaçların kullanımı dinen caiz değildir” diyebilir. Bunun anlamı, Yehova Şahidi kimselerin bu tür araştırmalar ile üretilen ilaçları kullanmama- ları gerektiğidir. Ancak Yehova Şahitliği inancının bir temsilcisi, “Bizim dinimizce caiz olmayan yöntemlerle ilaç üretilmemelidir” der ise bu kendi inanışının üyelerini aşan bir söz olur; artık kamusal alana müdahale söz konusudur. “La- iklığe aykırılık” savı bu çerçevede haklılık kazanır.

Olumsuz yanıtlardan biri, yukarıdaki pa- ragrafla bağlantılı olarak, ilahiyatçı üyenin görüşlerinin bir tür fetvaya dönüşebileceği- ne ilişkin. Bu yanıt daha geniş bir çerçevede, iktidarın dini görüşleri kamusal alanda egemen kılma politikası ile birlikte ele almak olanaklı. Bu kaygı bir gerçekliğe dayandığı için haklı da. Ancak bu kaygıyı sadece olasılıklar ya da muğlak ifadelerle değil sağlam dillendirmek önemli görünüyor. Örneğin fetvaya dönüşebileceği tehlikesini vurgulamak yerine ilahiyatçının yerini haklı kılabilecek bir gerekçe olmadığını öne çıkar- mak daha doğru.

Bir başka olumsuz yanıt, ilahiyatçı üyenin bilimsel bir etkinliği değerlendirmek üzere oluşturulan bir kurulda yerinin olmadığı yönünde. Bu yanıtın gözden kaçırdığı nokta, kurulun görevinin araştırmayı yöntemsel uygunluğun yanı sıra değersel açıdan da ele almak olduğu; bilimsel etkinlik- lerin ahlaki açıdan uygunluğunu belirlerken göz önüne alınacak ölçütler bellidir ve bu ölçütler içinde toplumun gereksinimleri ile uyumlu olmak, bireyin haklarını korumak gibi değersel olanlar da var. Dolayısıyla, “ilahiyatçı değersel bir katkıda bulunmak üzere orada bulunmalı” savı karşısında eksikli kalması nede- niyle bu yanıt uygun değil.

Soruyu bağlamına doğru oturtunca yanıt kendiliğinden orta-

ya çıkıyor: Araştırma etik kurullarının amacı, araştırmayı de- ğersel açıdan da ele almaktır. Bilimsel araştırmalarda korunma- sı gereken değerler ise Helsinki Bildirgesi gibi evrensel düzen- lemelerle tanımlanmış durumdadır: Araştırmanın bilimsel bir yarar sağlaması, toplumsal bir gereksinime karşılık gelmesi, ka- tılımcının aydınlatılmış onamının alınması, katılımcının yaşam ve sağlığının öncelenmesi, gizliliğin sağlanması gibi. Bu değerler içinde katılımcıların örneğin İslam dininin değerlerini koruyarak araştırmada yer almalarını sağlamak gibi bir ödev yoktur; kişi- nin inancı, sadece araştırmaya katılma ya da katılmaya devam etme konusunda karar verirken önem kazanan bir değer olur. Kişi inancı kapsamında kararsızlığa düştüğü noktada yardıma gereksinim duyabilir. Bu yardım ise ilahiyatçı tarafından değil din adamı tarafından, etik kurul tarafından değil örneğin Diya- net İşleri tarafından sağlanabilir. Dolayısıyla da bir ilahiyatçının ilaç araştırmalarıyla ilgili bir danışma kurulunda yer alması ge- rektiği düşüncesi, araştırmaya katılacak bireylerin değer dünya- sı temel alınarak gerekçelendirilemez. Özetle, ilahiyat fakülte- sinden bir akademisyenin Klinik Araştırmalar Danışma Kuru- lu’nda yer alması gerektiğine ilişkin sağlam bir gerekçe yoktur.

* Bu yazı aşağıdaki yayının yeniden düzenlenmiş biçimidir. Murat Civaner, “Klinik Araştırmalar Danışma Kurulu’nda ilahiyatçı olmalı mı?”, Türkiye Biyo- etik Derneği E-Bulteni, Sayı 13, Kış 2008:7-9.

Kaynaklar

1. Sağlam, T. İlaç araştırmasında neler değişecek? 2008 [cited 13 Janu- ary 2008]; Available from: <http://www.ntvmsnbc.com/news/429963.asp>.
2. Klinik Araştırmalar Derneği. Beşeri Tıbbi Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik Taslağı Son Şekli.. 2008 [cited 13 January 2008]; Available from: <http://www.klinikarastirmalar.org.tr/login.php>.
3. IMS Health. IMS predicts dramatic growth, points out potential perils in emerging markets 2008 [cited 5 March 2008]; Available from: [http://www.imshealth.com/ims/portal/front/artic- leC/0.2777.6599_5266_83398652.00.html](http://www.imshealth.com/ims/portal/front/articleC/0.2777.6599_5266_83398652.00.html).
4. Etik kurula din adamı gerekir mi? 2008 [cited 5 March 2008]; Ava- ilable from: <http://www.ntvmsnbc.com/news/430706.asp>.